

УДК 81'373.2(477.83)

М. Я. Наливайко,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ПАТРОНИМИ В ГОВІРКАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ (ІМЕНУВАННЯ ДОЧОК)

Проаналізовано індивідуальні відантропонімні жіночі прізвиська. До відантропонімних відносимо найменування, лексичною базою яких стали оніми. Мотивом для творення жіночих прізвиськ жителів Львівщини слугує характеристика зовнішності батька, психічні особливості, подія, яка відбулася з носієм імені, рід діяльності, соціальні характеристики, місце проживання, родинні стосунки. Відпатронімні жіночі прізвиська утворено морфологічним способом за допомогою спеціальних генесіонічних суфіксів.

Ключові слова: патронім, прізвисько, антропонімікон, лексична база, словотвірна структура.

PATRONIMS IN THE SOUTHWESTERN DIALECTS (INFORMAL DAUGHTERS NAMES)

In this article modern Ukrainian informal daughters names derived from formal and informal names of their fathers have been analyzed according to their lexical base and word-forming structure. The most productive word-formation elements, which at present create unofficial male patronims, have been defined. Individual nicknames have been outlined for the first time in the thesis from the point of view of motivation basis and word-building structure, using wide range of factual material. There have been determined lexico-semantic word-building structure of nicknames and the causes for their naming have been identified in the thesis. Word-building structure of nicknames have been based and typical, non-typical samples have been defined. Lexico-semantic and structural analysis of family-generic names have been done in the thesis. Informal women nicknames – living dumb formed almost all classes anthroponymy, including names, options names, nicknames, performance and appeal by individuals in modern dialects called parents. These names retain their ancient traditions. In the analyzed Ukrainian dialects function rounds, formed with the help of noun suffixes, a one-term taken without the personal name of the carrier and the names formed with adjectival suffix, binary, where one of the components in preposition or postposition serves personal name of the daughter or reduced-caressing version.

Key words: patronim, nickname, anthroponimicon, lexical base, word-formation structure.

ПАТРОНИМЫ В ГОВОРАХ ЮГО-ЗАПАДНОГО НАРЕЧИЯ (ИМЕНОВАНИЯ ДОЧЕРЕЙ)

Проаналізовані індивідуальні отантропонімні жіночі прозвища. К отантропонімным относим менаования, лексической базой которых стали онимы. Мотивом для создания женских прозвищ жителей Львовщины служили характеристика внешности отца, психические особенности, событие, которое произошло с носителем имени, род занятий, социальные характеристики, место жительства, родственные отношения. Отпатронимные женские прозвища образованные морфологическим способом с помощью специальных генесіонічных суффиксов.

Ключевые слова: патроним, прозвище, антропонимикон, лексическая база, словообразовательная структура.

Використання слов'янами патронімів у ролі антропонімних знаків має давню традицію. Цей тип називання сягає своїм корінням індоєвропейської епохи [3, с. 186]. Визначення патроніма як іменування, утвореного від назви родича по батьковій лінії, в методичному плані зручне, оскільки не завжди можна встановити, на якому саме коліні роду основа родової назви ускладнилася патронімними формантами і почала передаватися в спадок [7, с. 50]. Первісне призначення патроніма полягало в тому, щоб виділити особу через іменування її батька. Патроніми не лише називали, а й характеризували денотата за його родичем. За даними давніх пам'яток, патроніми спочатку утворювалися від батькового іменування, передусім від батькового імені [8, с. 599].

Аналіз дослідженні цієї проблеми. Термін «патронім» найдоцільніше вживати у значенні «дериват від назви батька». Однак, як зауважує П. Чучка, можна використовувати його у ширшому значенні – «найменування особи, одержане нею по лінії батьків». Дослідник виділяє патроніми експліцитні (патронімні деривати) та патроніми імпліцитні (семантичні утворення). Серед експліцитних патронімів наявні патроніми живі, тобто актуальні, та патроніми неактуальні. Більшість слов'янських патронімів належить до експліцитних утворень. Слов'янським мовам відомо понад 50 патронімних формантів. В імпліцитних патронімах відсутні показники патронімності [7, с. 51–52]. За термінологією Т. Скуліни, самостійні патроніми – однолексемні назви, які вживають без імені особи [11, с. 150]. Патронімами представлені одночленні іменування гуцулів XV–XVI ст. [2]. У XVI–XVIII ст. жіночі патроніми утворювалися від батькового імені чи його актуального прізвиська [8, с. 614]. У кінці XVIII – поч. XIX ст. іменування особи за батьком, матір'ю, іншими родичами – найпродуктивніші у двокомпонентному способі називання особи на території Прикарпатської Львівщини [5, с. 24]. За спостереженнями М. Сасвича, явище перенесення імені батька на сина і вживання його у функції прізвиська простежувалося за умови, якщо батько відзначався виразними фізичними та внутрішніми рисами, найчастіше негативними. Такі прізвиська виражають іронічний чи поблажливий стосунок мовця до носія [10, с. 69–70].

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити мотиваційні й словотвірно-структурні особливості жіночих патронімів жителів Львівщини. Об'єктом дослідження є відпатронімні прізвиська. Наукова новизна роботи визначається тим, що жіночі патроніми не були об'єктом окремих студій.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Лексичною базою сучасних патронімів на означення дочок виступають антропоніми різних класів. На Львівщині патроніми утворюються від імені, прізвиська, прізвиська батька, його апеллятивної характеристики.

А. Патроніми від імені батька: *Бартоньова Славка* < *Батронь* < *Бартоломій* (с. Красів Мкл), *Захаркова Мариська* < *Захарко* < *Захар* (с. Нижне Синьовидне Скол), *Костьова Галя* < *Кость* < *Костянтин* (с. Висоцько Брд), *Луцьова Ганя* < *Луць* < *Лук'ян* (с. Бортники Ждч), *Маринка Назарова* < *Назар* (с. Тростянець Злч), *Михальова Галька* < *Михальо* < *Михайло* (с. Стільсько Мкл), *Нюнькова В'єра* < *Нюнько* < *Іван* (с. Дуліби Ждч), *Олюськова Генка* < *Олюсько* < *Олександр* (с. Верчани Стр), *Ониськова Манька* < *Онисько* < *Онисим* (с. Корчів Скл).

Серед іменувань цього типу переважають похідні від демінутивних варіантів імен різної структури.

Б. Патроніми від прізвища батька: *Вольга Бойцунова* < *Бойцун* (с. Тростянець Злч), *Ганя Івана Білого* < *Білий* (с. Бартаїв Грд), *Демчукова Ліда* < *Демчук* (с. П'ятничани Стр), *Єва Іщуківа* < *Іщук* (с. Поруденко Явр), *Колінкова Маринка* < *Колінко* (с. Дидятичі Мст), *Манька Мирона Шудлюка* < *Шудлюк* (с. Пониква Брд), *Ситникова Юлька* < *Ситник* (с. Либохора Трк). Більшість їх має посесивну форму.

В. Патроніми від прізвища батька: *Криштальова Віра* < *Кришталь* (с. Ушковичі Прм), *Текля Довганьова* < *Довгань* (с. Тростянець Злч).

Г. Патроніми від апелятивного означення особи: *Ганька Ксьондзова* < *ксьондз* (с. Тростянець Злч), *Манька Циганова* < *циган* (с. Сасів Злч).

До патронімів зараховуємо іменування від прізвища свекра: *Пойтичина невістка* (с. Смолин Явр) і прізвища: *Князьова невістка* (с. Коростів Скол).

Аналіз лексичної бази патронімів Львівщини засвідчує, що патронімність властива таким категоріям, як імена, прізвища, прізвиська, апелятивні означення особи.

Досліджувані прізвиська утворилися, здебільшого, шляхом додавання до власного імені, прізвища, прізвища патронімих суфіксів. Для творення відповідних родичівських прізвищ використовувалися такі патроніми форманти, як: **-ов(а)/-єв(а), -их(а), -ськ(а), -івн(а), -к(а)**.

Суфікс -ов(а)/-єв(а). У пам'ятках XIV-XV ст. патроніми з посесивними суфіксами **-ов, -єв, -ин** уживаються рідко [8, с. 605]. У XVIII-XIX ст. частина антропонімів на **-ів, -ин** була прямими іменуваннями за батьком чи матір'ю [4, с. 198]. І. Фаріон указує на високу продуктивність прізвищевих назв із суфіксом **-ів** на Львівщині, що зумовлено специфікою фольклорно-діалектного мовлення, у якому переважають присвійні прикметники, які виконують семантичну функцію предиката: *Семків Іван-Семко* має *Івана* [5, с. 47]. У неофіційній системі іменування патроніми-посесиви є продуктивними в говорах української мови [1, с. 121; 6, с. 312]. У польській антропонімії суфікс **-ів(-ow)** творить патроніми за іменем, прізвищем, прізвищем батька в побутовому мовленні [9, с. 166].

Патроніми утворюються: **а) від імені батька:** *Галья Демидова* (Княже Скл), *Зоська Олексова* (с. Кругів Злч), *Іванка Михасьова* (с. Горішне Мкл), *Каська Томкова* (с. Путятичі Грд), *Костьова* (с. Татаринів Грд), *Марусі Мартинова* (с. Пристань Скл), *Сидорова Маруся* (с. Скоморохи Скл), *Соня Рафаїлова* (с. Княже Скл), *Стефаніцьова* (с. Путятичі Грд), *Сюнікова Наталка* (с. Стоянів Рдх), *Тадекова Зоя* (с. Новосілки Прм), *Толькова Маруся* (с. Смереків Жвк); **б) від прізвища батька:** *Бажанова Леська* (с. Тур'я Бск), *Вошинцьова* (с. Угри Грд), *Гупова* (с. Бортники Ждч), *Іра Цівкова* (с. Батятичі КБ), *Люба Глебова* (с. Коростів Скол), *Скакунова* (с. Батятичі КБ), *Сучкова* (с. Скварява Злч), *Шимкова* (с. Крукеничі Мст, Дідилів КБ), *Юлька Русінова* (с. Гребенів Скол), *Юльця Сорочійова* (с. Сможе Скол); **в) від прізвища батька:** *Галька Цибулькова* (с. Лівчиці Ждч), *Гітлерова Марійка* (с. Чуква Слб), *Каська Мухова* (с. Лівчиці Ждч), *Мариська Потімова* (с. Млинська Ждч), *Марія Кугутова* (с. П'яновичі Слб), *Мілька Сахаркова* (с. Крукеничі Мст), *Свентова* (с. Миколаїв Пст), *Христина Дзьобкова* (с. Скварява Злч), *Цапова* (с. Голешів Ждч); **г) від апелятивного означення особи:** *Дякова* (с. Сидорівка Ждч, Старий Милятин Бск), *Марія Поштарова* (с. Брюховичі Прм), *Олена Шевцева* (с. Княже Скл), *Пекарова* (с. Лішня Дрг).

Отже, наш матеріал засвідчує здатність форманта **-ов(а)/-єв(а)** сполучатися з іменами, прізвищами, прізвищами та апелятивним означенням особи при утворенні патронімів.

Суфікс -их(а). Андрономний за походженням суфікс **-их(а)** творить жіночі патроніми від імен, прізвищ, прізвищ, апелятивних означень особи. Називання дочки за батьком є поширеним видом іменувань на Львівщині, оскільки патроніми на **-их(а)** сприймаються як стилістично нейтральні. В обстежуваних прізвищах нами виявлено формант **-их(а)** в патронімах: **а) від імені батька:** *Антониха* (с. Болозів Ст. Самб, Вербляни Явр, Мохнате Трк, Стремільче Рдх), *Вальчиха* (с. Колодуби Мкл), *Ганка Ладзіха* (Київськ Мкл), *Лесиха* (с. Володимирці Ждч), *Митерчиха* (с. Володимирці Ждч), *Мікетиха* (с. Новосілки Прм); **б) від прізвища батька:** *Бараниха* (с. Демня Мкл), *Барлиха* (с. Вербляни Явр), *Карабіниха* (с. Ушковичі Прм), *Лениха* (с. Княжпіль Ст. Самб), *Муравлиха* (с. Смолин Явр); **в) від прізвища батька:** *Качуриха* (с. Брюховичі Прм), *Кисілиха* (с. Уріж Дрг), *Кінтиха* (с. Кути Бск), *Кокалиха* (с. Липник Жвк), *Котиха* (с. Крехів Ждч), *Табачиха* (с. Сидорівка Ждч); **г) від апелятивного означення особи:** *Дячиха* (с. Нагуєвичі Дрг), *Ковалиха* (с. Куликів Рдх).

Суфікс -івн(а). У XVI-XVIII ст. за допомогою суфікса **-овн(а)/-євн(а)** утворювалися жіночі патроніми і вживалися як самостійні номінативні одиниці [8, с. 614-617]. На Львівщині суфікс **-івн(а)** утворює **відіменні патроніми:** *Миколаївна* (с. Золочівка Злч), *Ярославівна* (с. Ільник Трк), а також **відпрізвищевий патронім:** *Вовренківна* < *Вовренко* (с. Миколаїв Пст), які вживаються у мовленні жителів без імені.

Суфікс -ськ(а). Наш матеріал засвідчує наявність патронімих утворень із указаним суфіксом, який ускладнювався посесивним формантом **-ов (-ів)**, творячи двоморфемні суфікси **-івськ(а), -овськ(а)**. У неофіційній системі іменувань Львівщини побутують **патроніми:** *Петровська* < *Петро* (с. Семенівка Пст), *Стецівська* (с. Золочівка Злч).

Суфікс -к(а). Учені вказують на патронімність суфікса **-к(а)**, вважаючи такі назви чоловічими прізвищами [5, с. 82; 6, с. 322]. І. Фаріон розглядає утворення на **-к(а)** від чоловічих церковно-християнських імен як можливі генітивні форми утворень на **-к(о)** і як прізвищеві назви осіб чоловічої статі з легким іронічно-зневажливим чи пестливим відтінком [5, с. 61].

В обстежуваному регіоні ми виявили **жіночі патроніми, утворені від прізвищ:** *Гуличка* (с. Вербіж Мкл), *Лиска* (с. Побіч Злч), *Маличка* (с. Сновичі Злч), *Патроничка* (с. Струтин Злч), *Стартовичка* (с. Вербіж Мкл); **прізвищ:** *Любка Махнірка* (с. Підгайчики Слб), *Мазанка* (с. Яблунівка Бск); **апелятивних означень особи:** *Механічка* < *механік* (с. Полоче Рдх).

Родичівські прізвиська функціонують у формі **Родового відмінка:** *Стефка Сухого* (с. Уріж Дрг).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Неофіційні жіночі патроніми – це живі оніми, які утворюються майже від усіх класів антропонімів: імен, варіантів імен, прізвищ, прізвищ, а також апелятивних характеристик осіб, що іменують батьків. На території Львівщини функціонують патроніми, утворені за допомогою іменникових суфіксів, і назви, утворені за допомогою прикметникових суфіксів, де одним із компонентів у препозиції чи постпозиції виступає особове ім'я дочки або його зменшено-пестливий варіант. Подібні наукові розвідки можуть стати об'єктом подальших досліджень у галузі антропоніміки.

Умовні скорочення назв районів:

Брд – Бродівський, Бск – Буський, Грд – Городоцький, Дрг – Дрогобицький, Жвк – Жовківський, Ждч – Жидачівський, Злч – Золочівський, КБ – Кам'яно-Бузький, Мкл – Миколаївський, Мст – Мостиський, Прм – Перемишлянський, Пст – Пуштоминський

тівський, Рдх – Радехівський, Скл – Сокальський, Скол – Сколівський, Сmb – Самбірський, Стр – Стрийський, Ст.Сmb – Старо-самбірський, Трк – Турківський, Явр – Яворівський.

Література:

1. Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Близнюк Богдана Богданівна. – Львів, 1997. – 280 с.
2. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.
3. Пахомова С. М. Рефлекси язичницьких традицій у слов'янській антропосистемі / С. М. Пахомова // Студії з ономастики та етимології. / Відп. ред. О. П. Карпенко. – К. : НАНУ, 2004. – С. 139–146.
4. Рутьова Н. І. Засоби і способи ідентифікування особи на Західному Поділлі (кінець XVIII – початок XIX ст.) / Н. І. Рутьова // Записки з загальної лінгвістики: зб. наук. пр. / Відп. ред. М. І. Зубов. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 6. – С. 194–203.
5. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником) / І. Д. Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 371 с.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.661 «Мови народів СРСР (українська мова)» / Чучка Павло Павлович. – Ужгород, 1969. – 987 с.
7. Чучка П. П. Патроніми та їх місце в лексичній системі мови / П. П. Чучка // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С. 49–56.
8. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ / П. П. Чучка // Історія української мови (Лексика і фразеологія). – К. : Наук. думка, 1983. – С. 592–620.
9. Bubak J. Nazwiska ludności dawnego starostwa Nowotarskiego, Cz.1-2 / J. Bubak // Prace onomastyczne, 14-15. – Wrocławec., 1970-1971. – 185 s.
10. Sajewicz M. Przewiska mieszkańców kilku wsi z białorusko-ukraińskiego pogranicza językowego na Białostoczyźnie / M. Sajewicz // Przewiska i przydomki w językach słowiańskich. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. – S. 59–85.
11. Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe / T. Skulina / Cz. 2. – Wrocław, 1974. – 239 s.